

для майбутніх, більш широких робіт” — прямовані дослідження хвороб цукрово буряку бактеріального походження. Саме тут Й.Тржебінським вперше в країні були проведені цілес-

1. *Муравьёв В.П.* Развитие фитопатологии на Украине за 30 лет Советской власти // Сессия АН УССР, посвящённая 30-летию Великой Октябрьской социалистической революции (20—22.XI.1947 г.). — Архив НАН Украины, оп.18.
2. *Пилипчук О.О.* Історія Київського відділення Російського технічного товариства (1871—1919): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / ЦДПІН НАН України. — К., 2006. — 20 с.
3. *Сорокина А.В. И.И.Мечников* и развитие отечественной микробиологии: Автореф. дис. канд. мед. наук. — М., 1968. — 14 с.
4. *Мечников И.И.* О болезнях свекловичного долгоносика // Земледельческая газета. — 1879. — С.508.
5. *Красильщик И.* Грибные эпидемии как средство в борьбе с насекомыми, повреждающими свекловичные плантации // Записки Киевск. отд. Импер. русск. об-ва по свеклосахарной промышленности. — 1885. — Т.15, № 3. — С.29—46.
6. *Страхов Т.Д.* Материалы к истории микологии и фитопатологии на Украине. Вопросы фитопатологии и иммунитета растений // Тр. Харьк. с.-х. ин-та. — 1962. — Т.38. — С.7—47.
7. *Даныш И.* Свекловичный долгоносик и мюскардина // Журн. опытной агрономии. — 1921. — Т.2, кн. 4. — С.464—482.
8. *Отфиновский В.* По изучению средств борьбы с насекомыми // Вестн. сах. пром-сти. — 1904. — № 46. — С.835.
9. *Руда С.П.* До історії розробки біологічного методу боротьби з буряковим довгоносиком // Нариси з історії природознавства і техніки. — 1986. — Вип.32. — С.41—44.
10. *Тржебинский И.Н.* Микроорганизмы корнееда и изменения, вызываемые ими в свекловичных ростках // Вестн. сах. пром-сти. — 1907. — № 17.
11. *Тржебинский И.* *Mухомonas betae* Brzes., новый паразит свёклы // Там же. — 1906. — № 1. — С.1—14.
12. *Тржебинский И.* Бактериальные заболевания корней сахарной свеклы // Там же. — 1911. — № 36. — С.294—303; № 37. — С.333—340; № 38. — С.358—361; № 39. — С.394—401.
13. *От энтомологической станции ВОС* // Там же. — № 10. — С.304—305.
14. *Trzebinski J.* Choroby Roslin Uprawnych powodowane przez grzyby i inne ustroje pasozytnicze. — Warsaw, 1912. — 255 с.
15. *Гарбовский Л.* Влияние искусственной инфекции сухой гнилью на содержание сахара в свёкле // Вестн. сах. пром-сти. — 1912. — Т.13, вып.2. — С.778—783; 817—821.
16. *Липищиц С.Ю.* Русские ботаники. — М.: Изд-во Моск. об-ва испытат. природы, 1947. — Т.2. — С.231—232.
17. *Муравьёв В.П.* Краткий исторический очерк развития фитопатологических организаций и изучения болезней сахарной свёклы и свекловичного сырья в СССР // Свекловодство. — Изд-е 2-е. — Киев: Гос. изд-во с.-х. л-ры УССР, 1959. — Т.3. — С.583—590.

*О.О.Пилипчук,
наук.співроб., канд. іст.наук*

Російське технічне товариство (1866—1920) як осередок технічної думки в Російській імперії

З моменту впровадження в 1861 р. реформи імператора Олександра II, що відмінила кріпосне право, розпочався принципново новий період життя, розвитку та функціонування Російської імперії. Ці зміни відчувались у всіх га-

лузях діяльності країни і в першу чергу відображалися на людському факторі. Тобто розпочався період класової переорієнтації. Царизм і до реформи, і після здійснював таку соціальну політику, в якій важливе місце займали тільки два соціальних стани населення — дворянство та селянство. Але розвиток капіталізму нав'язав урядові появу принципово нових прошарків населення, таких як буржуазія та пролетаріат.

Російська імперія у другій половині ХІХ ст. була країною, яка мала величезні природні ресурси. За масштабами і перевагами це була країна, якій не потрібно було витратити ні часу, ні грошей на завоювання та подальше утримання іноземних колоній, за що постійно сперечались між собою іноземні держави. Теоретично Росія могла б зайняти на світовому ринку таке місце, яке у свій час зайняла Англія. Промисловість цієї країни вже тоді працювала на весь світовий ринок. І при такому стані справ Росія залишалась на світовому ринку лише постачальником величезного сировинного матеріалу та споживачем іноземної продукції [1, с.12].

В історії існує багато теорій і досліджень щодо питання про запізнений розвиток Російської імперії. На нашу думку, головною причиною є більш пізніше в часі, на відміну від інших держав, скасування кріпосного права. Тобто перехід від феодално-кріпосницького до капіталістичного ладу в країні відбувався значно довше. Затримання процесу перетворення аграрної Росії на промислову поставило її на шлях стрімкої індустріалізації навздогін провідним іноземним країнам. Ця основна причина зумовила інші: малоосвіченість населення, державну полі-

тику царизму у відношенні до свого народу, формування соціальних прошарків населення.

Позиція держави з питань науки, на жаль, була невтішною. Вона не виділяла належного фінансування вітчизняній науці. Тому господарська та наукова сфери знайшли шлях до реалізації власних інтересів через об'єднання представників науки і промислово-землевласницького майна. Яскравим прикладом подібної організації, поєднання науки і практики стало створення в 1866 р. Російського технічного товариства (РТТ) в Санкт-Петербурзі. РТТ було відкрите широкому колу спеціалістів і значно вплинуло на розвиток техніки і промисловості у всіх регіонах Російської імперії [2].

За весь період існування РТТ зарекомендувало себе як найстабільніша організація, яка об'єднувала представників вітчизняної технічної інтелігенції та наукового світу. Головною метою РТТ було сприяння розвитку вітчизняної промисловості та транспорту, а також поширення знань про досягнення науки і техніки. РТТ було створене групою професорів та інженерів і вже в перший рік свого існування нараховувало 600 осіб.

Головним організатором РТТ став професор технології і декан Землеробського інституту Є.М.Андрєєв. Разом з ним створювали товариство ще вісім членів-засновників: вчений гідротехнік, видатний російський інженер-будівельник М.М.Герсєванов; великий спеціаліст корабельної справи М.М.Окунєв; член вченого комітету Корпусу гірських інженерів П.П.Алексєєв; архітектор П.П.Міжуєв; інспектор класів Інженерного училища А.А.Савурський; артилерист В.М.Бєстужєв-Рюмін; офіцер флоту

М.І.Казнаков; фотограф А.В.Фрібес; І.П.Балабін та О.О.Корнілов.

Перший проект статуту Російсько-го технічного товариства було розроблено ще в 1859 р., а кінцевий затверджено тільки в 1866 р., після чого 20 листопада 1866 р. відбулося урочисте відкриття РТТ. Статут РТТ став основним документом, на який опиралося в своїх діях не тільки саме товариство, а й усі його 38 периферійних відділень, відкриті згодом у різних промислових регіонах Російської імперії [1, с.14].

Згідно статуту основною метою створення Російського технічного товариства було сприяння розвитку вітчизняної техніки і усіх видів промисловості. З цією метою товариство мало на меті проведення різноманітних читань, зборів, публічних лекцій на теми технічних предметів; поширення теоретичних і практичних відомостей; сприяння розвиткові технічної освіти; заохочення до вирішення найважливіших технічних питань шляхом премій і медалей; влаштування виставок промислових виробів; дослідження усіх способів і процесів на промислових виробництвах; створення бібліотек, музеїв, а також впливу на уряд в разі потреби проведення особливих заходів, які б стали необхідними для розвитку вітчизняної техніки і промисловості.

Серед основних технічних напрямків діяльності статут РТТ виокремлював такі: хімічне виробництво і металургія; механічні технології, механіка і машинобудування; будування, гірська майстерність та архітектура; суднобудування, морська техніка та виробництво зброї.

Вищезазначений перелік напрямків досліджень в майбутньому мав можливість змінюватися і поновлюватися з поширенням і вдосконаленням технічних знань.

Стосовно організації товариство мало своїх комісіонерів за кордоном, власну будівлю, печатку, а також книгу, в якій члени товариства могли занотовувати усі питання, що їх цікавили. Стосовно складу товариства було визначено, що членство в організації поділяється між почесними членами, дійсними членами, членами-змагателями та членами-кореспондентами.

Почесними членами ставали ті особи, які мали значні заслуги перед вітчизняною технічною наукою та товариством, дійсними — особи, які займались практичною діяльністю у будь-якій галузі техніки і брали участь у діяльності організації в цілому. У ролі членів-змагателів виступали особи, які не брали особливої участі в роботі товариства, але в тій чи іншій мірі цікавились успіхами і здобутками організації. Переважно це були відомі урядовці, фінансисти, промисловці або землевласники. Товариство було відкрите для всіх бажаючих, тому його членами могли стати іноземці й люди, які проживали в інших містах, незалежно від соціального положення і освіти.

Управління справами товариства належало загальним зборам. Розробка основних питань і контроль усіх справ було покладено на Раду і відділи товариства. У свою чергу Рада товариства складалась із голови, його товариша, голів відділів, секретаря товариства та неодмінних членів. Управління відділами було покладено на голів відділів і неодмінних членів. В особливих випадках збирались загальні збори Ради і відділів товариства.

Членство в товаристві усі бажаючі отримували шляхом балотування та звичайної більшості, маючи рекомендації 3—5 осіб — членів товариства.

Усі члени товариства мали рівні права, коли справи стосувались обговорення важливих питань про його діяльність. Усі члени товариства мали можливість вести міжособистісні справи, звертатись один до одного по допомогу у вирішенні важливих питань, користуватись літературою та замовляти її за цінами, встановленими для товариства.

Голову РТТ обирали в два етапи кожних 3 роки шляхом більшості голосів. Спочатку кожний член товариства, а також члени відділень з інших міст подавали записки з прізвисьмом бажаного кандидата. Після підсумків першого етапу оголошувалось три основних кандидати, з яких і обирався на наступні три роки шляхом балотування голова РТТ. Приблизно таким самим чином відбувались вибори товариша голови та секретаря товариства. Різниця полягала лише в тому, що кандидатів висувала Рада. Але члени товариства у кількості 20 осіб мали можливість висувати свого кандидата на означену посаду. Списки кандидатів друкувались у газетах за 2 місяці до виборів. У відділах товариства обрання голови відділу та неодмінних членів відбувалося серед членів відділу шляхом балотування та простої більшості голосів. Вибори у відділах товариства проводились у жовтні кожного року. Інші посадові особи обирались у грудні, маючи право бути обраними довільну кількість разів.

Усі посадові особи мали чіткі права і обов'язки у товаристві. Його голова відкривав і закривав збори товариства, спільні засідання Ради і відділів, наглядав за діяльністю товариства в цілому, підписував усі ділові папери і проводив від імені товариства ділові зустрічі та бесіди, спостерігав за виконанням пунктів статуту. Головним завданням

товариша голови було заступати посаду голови у разі відсутності останнього. До обов'язків секретаря товариства входило завідувати усім діловиробництвом, печаткою та архівом, скріплювати своїм підписом журнали і ділові папери, розкривати листи, вести журнали загальних зборів, Ради, відділів, а також річні звіти товариства. Голови відділів контролювали науково-практичну діяльність згідно свого напрямку. Для цього вони обов'язково склали програму і кошторис діяльності відділу на рік, які потім затверджувались на загальних зборах товариства. Члени товариства, які брали участь у роботі комісій, за статутом отримували винагороду.

Рада товариства контролювала усі його справи, а особливо науково-технічну діяльність. Рада розглядала усі програми, кошториси товариства, займалась влаштуванням виставок, публічних лекцій, призначала комісії для розгляду окремих технічних питань, присуджувала премії і медалі, керувала усіма господарськими справами товариства. Рада збиралась не менш як 2 рази на місяць, збори окремих відділів проводились не менш як один раз на місяць.

Загальні збори бували звичайні (на період з вересня і до червня збирались раз на місяць) та надзвичайні (за необхідністю). На загальних зборах обговорювались і затверджувались пропозиції Ради і членів, призначались комісії для річних звітів та складання програм діяльності на наступний рік, проводились вибори посадових осіб і членів товариства.

Один раз на тиждень в товаристві проводились технічні бесіди з метою ознайомлення його членів з найновішими і найцікавішими питаннями техніки. Бесіди проводились у відділах товариства по черзі. Доповіді на тех-

нічні бесіди потрібно було подавати заздалегідь голові відповідного відділу.

Фінансові засоби товариства складались з пожертв, коштів, отриманих під час читання публічних лекцій, плати від уряду, товариств і приватних осіб за виконання членами РТТ певних технічних доручень і вирішення технічних питань. Згідно статуту Російське технічне товариство мало право починати свою діяльність з того моменту, як кількість осіб — його членів — буде не менше 200 [3].

З моменту заснування Російське технічне товариство одразу визначило чотири наукових відділи, тобто чотири основних напрямів діяльності: I — хімічний, II — механічний, III — будівель-

ний, IV — техніки військово-морської справи. Пізніше, з розвитком окремих спеціальностей, почали оформлюватись інші відділи: в 1878 р. V відділ — фотографічний; в 1880 р. VI відділ — електротехнічний та VII відділ — повітроплавання; в 1881 р. VIII відділ — залізничний; в 1884 р. IX відділ — з технічної освіти; в 1906 р. X — сільськогосподарський; в 1907 р. XI — промислово-економічний та XII — відділ сприяння праці; в 1908 р. XIII — гірничий; в 1910 р. XIV — відділ техніки міського та земського господарства; в 1915 р. XV — меліоративний [4, с.6].

Неодмінними членами товариства були такі відомі на той час в Росії

Деякі з визначних членів РТТ

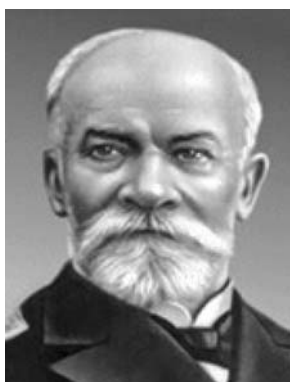
Андреев
Євген Миколайович
(1829—1889)

Менделеев
Дмитро Іванович
(1834—1907)

Яблочков
Павло Миколайович
(1847—1894)

Чернов
Дмитро Костянтинович
(1839—1921)

Герсванов
Михайло Миколайович
(1830—1907)

Крилов
Олексій Миколайович
(1863—1925)

і за кордоном вчені, як О.М.Крилов, Д.І.Менделєєв, М.П.Петров, М.О.Рикачов, Д.К.Чернов, П.М.Яблочков. До числа дійсних членів, окрім інженерів і науковців, входили представники великого промислового капіталу Л.Е.Нобель, М.І.Путілов, бр. Струве, Т.С.Морозов, Д.П.Шипов, Г.Ліст, представники влади та вищих прошарків бюрократії І.О.Вишнеградський, А.І.Дельвіг, В.І.Ковалевський, Ф.П.Літке, які таким чином співпрацювали з науковим світом: з одного боку, фінансово підтримували товариство, а з другого, використовували членство в ньому для задоволення власних вигод. Майже всі міністри царського уряду були почесними членами товариства [4, с.3—4].

Діяльність РТТ (науково-технічна робота в відділах, проведення виставок, з'їздів, видання технічної періодики) відображала потреби промислової буржуазії, задовольняла їх з промислово-економічних питань.

Роль фундаменту в товаристві відіграла прогресивна науково-технічна інтелігенція — професура та талановиті відомі інженери (близько 60%). Чиновники, держслужбовці склали значно меншу кількість (10%), але їх членство в організації давало можливість швидко доводити до урядових кіл вимоги і побажання науково-технічної інтелігенції. Промисловці (8%) у товаристві відігравали роль регулятора потреб тієї чи іншої галузі промисловості, а також забезпечували деякою мірою фінансові потреби товариства [5, с.25—26].

Процес удосконалення техніки у другій половині XIX ст. вимагав активного розвитку такої промислової галузі, як металургійна. Провідні члени РТТ — Д.К.Чернов, О.О.Юсса,

М.С.Курнаков, М.О.Павлов, В.С.Пятаков — зробили значний внесок у вирішення проблем металургійної промисловості. У першу чергу вони розробили нові технологічні методики з покращення металургійних процесів, запровадили методи підвищення якості металу, а також винайшли нові марки сталі та сплавів. Із соціально-економічних і політичних позицій у галузі важкої промисловості члени РТТ були переконані, що усі труднощі галузі виникають через недостатню протекціоністську політику держави. Тому вони виступали за посилення протекціоністського мита на вугілля, чавун, залізо, машини [6, с.2—8].

РТТ, як зазначалося, мало у своїй структурі 15 відділів, декілька з яких видавали власний друкований орган. VI відділ РТТ — електротехнічний — займався удосконаленням і запровадженням електрики та електричних приладів у народному господарстві. Електрики РТТ розробили інструкції з користування електричною енергією, а також провели 4 електротехнічні виставки, ряд електротехнічних з'їздів, випускали журнал “Електричество”, проводили публічні лекції з метою ознайомлення населення з основними питаннями електротехніки [2, с.38].

Розробкою теоретичних та практичних засад в ділянці польоту апаратів, важчих за повітря, займався VII відділ РТТ — повітроплавання. Це була перша в Російській імперії організація, члени якої М.О.Рикачов, Е.С.Федоров, П.Д.Кузьмінський займалися вивченням вищих шарів атмосфери за допомогою повітряної кулі, аеродинамічних досліджень. Технічні розробки моделей та проекти літальних апаратів належали К.Е.Цюлковському, Д.К.Чернову, А.Ф.Можайському [7].

Актуальними на той час питаннями залізничного транспорту займався VIII відділ РТТ під керівництвом таких відомих інженерів свого часу, як М.П.Петров, М.О.Белелюбський. На засіданнях відділу першочергово обговорювались проблеми будування і експлуатації залізниць (будівництво Транссибірської магістралі, промислових залізниць, виробництво рухомого складу, електрифікації залізничного транспорту). VIII відділ видавав власний журнал “Железнодорожное дело”, де публікувались цікаві та науково корисні статті та відомості для інженерів залізничної справи [8, с.61—63].

Ще з кінця 60-х років XIX ст. в рамках РТТ діяла Постійна комісія з технічної освіти, основною метою якої стало розповсюдження наукових і технічних знань серед неосвіченого населення. Комісія проводила публічні лекції, влаштовувала недільні та вечірні школи, відкривала курси, професійно-технічні училища [4, с.9—10].

Вивчаючи стан вітчизняної промисловості, Російське технічне товариство активно співпрацювало з іншими науковими товариствами. Тому з метою обміну думками та досягненнями РТТ періодично влаштовувало з'їзди, на яких збиралася вся науково-технічна інтелігенція Російської імперії — професори, інженери, промисловці, представники органів влади. З'їзди РТТ були справжньою подією в суспільному житті царської Росії і користувались великою популярністю. З'їзди мали певну тематичну спрямованість. Так, у 1870 р. відбувся Всеросійський з'їзд російських фабрикантів і заводчиків, у 1875 р. — З'їзд головних діячів з машинобудівельної промисловості, у 1882 р. — Загальний з'їзд членів усіх відділів і відділень РТТ

за участю головних діячів вітчизняної промисловості, у 1889 р. — I З'їзд російських діячів з технічної та професійної освіти, у 1900 р. — I Всеросійський електротехнічний з'їзд. Всього протягом 1870—1904 рр. було скликано 13 з'їздів. Також потрібно зазначити, що основною метою усіх з'їздів було виявити основні перешкоди для розвитку вітчизняної промисловості, знайти шляхи вирішення проблем та залучити до цього процесу органи влади [9].

Стрімкий розвиток промисловості та техніки призвів майже одразу після відкриття РТТ до того, що ця організація самостійно вже не мала змоги контролювати різні промислові регіони. Тому з 1868 р. почали відкриватись відділення РТТ у різних містах царської Росії. Так, у 1868 р. було відкрито відділення РТТ в Тифлісі, Іркутську, Єкатеринбурзі; у 1869 р. — в Миколаєві; у 1871 р. — в Києві, Іваново-Вознесенську, Одесі; у 1876 р. — в Москві; у 1879 р. — в Баку, Казані, Нижньому Новгороді; у 1880 р. — в Харкові, Ревелі; у 1890 р. — в Ростові-на-Дону, Домброві, Пермі; у 1894 р. — в Єкатеринославлі. Кишиневі, Кронштадті, Саратові; у 1895 р. — в Севастополі; у 1896 р. — в Лібаві; у 1897 р. — в Житомирі, Варшаві; у 1898 р. — у Вільно, Владивостоці; у 1899 р. — в Ризі, Грозному; у 1900 р. — в Кременчуці; у 1901 р. — в Тамбові, Ярославлі; у 1902 р. — в Пензі, Томську; у 1903 р. — в Тулі, Богородську, Лодзі; у 1904 р. — в Новочеркаську. Діяльність кожного відділення була присвячена окремій галузі виробництва. Документально відділення користувались статутом РТТ та мали безпосередній тісний зв'язок з центральним відділенням — щорічно звітували, виконували спільні технічні проекти, приймали участь у роботі про-

мислових, електротехнічних, сільсько-господарських, фотографічних виставок та з'їздів [4, с.12—13].

Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що виникнення та діяльність Російського технічного товариства у другій половині XIX ст. відіграли визначну роль у науково-технічному прогресі такої величезної країни, як Російська імперія.

1. *Костомаров В.М.* Из деятельности Русского технического общества в области машиностроения. — М.: Машгиз, 1957. — 180 с.

2. *Филиппов Н.Г.* Научно-технические общества дореволюционной России // Вопросы истории. — 1985. — № 3. — С.31—45.

3. *Устав* Русского технического общества // Записки Киевского отделения Русского технического общества. — 1871. — Т.1, вып.1. — С.12—27.

4. *Филиппов Н.Г.* Русское техническое общество (1966—1905): Автореф. дис... канд. ист. наук / Моск. гос. ист.-архивн. ин-т. — М., 1965. — 19 с.

5. *Филиппов Н.Г.* Научно-технические общества России (1866—1917): Уч. пособие. — М., 1976. — 210 с.

6. *К 100-летию* научно-технических обществ СССР: Материалы для докладов и бесед. — М.: Профиздат, 1966. — 29 с.

7. *Воздухоплавание* и исследование атмосферы. — СПб., 1905. — Вып.9. — С.20—27.

8. *Научно-технические общества СССР* (Исторический очерк). — М.: Профиздат, 1968. — 456 с.

9. *Филиппов Н.Г.* Съезды, созванные Русским техническим обществом в 1870—1904 гг. / Тр. Моск. гос. ист.-архивн. ин-та. — М., 1965. — С.217—272. — (По истории гос. учреждений СССР; Т.19).

Г.Л.Звонкова,
наук.співроб., канд.іст.наук

Початок діяльності Харківського наукового медичного товариства

Харківське наукове медичне товариство було створено в 1861 р. прогресивними представниками інтелігенції.

З другої половини XIX століття Харків став значним торговельним та культурним центром на Україні, де на той час була велика кількість спеціалістів різних галузей науки і техніки, у тому числі медичних працівників. З розвитком промисловості та торгівлі у Харкові швидко розвивалися будівництво нових будинків та благоустрій міста. Поліпшився його санітарний стан.

Створивши цілу мережу науково-технічних товариств (відділень), РТТ контролювало розвиток усіх галузей промисловості країни. У рамках РТТ відбувалось синтезування наукової інформації, оформлення її в наукові напрямки та проекти. Кожна ідея, теорія або проект у Російському технічному товаристві мали можливість обговорення і визнання.

У 1860 р. професор В.Ф. Грубе зібрав у себе на квартирі групу харківських лікарів і запропонував створити медичне товариство. Ця пропозиція зборами була прийнята. Для складання проекту статуту були виділені В.А.Франковський, Г.С.Риндовський і В.Ф.Грубе. Оскільки товариство не було пов'язане з університетом, то його затверджувала медична рада Міністерства внутрішніх справ. 23 березня 1861 р. медичний департамент повідомив харківського губернатора про затвердження статуту і дозвіл від-